

A MAGYAR SZABADSÁGSZERETET HALÁLOS BŰN

*Sikeres, hazafias töltetű népszínmű,
amely a szerző életébe került*

A LELKÉSZ maga is ír népszínművet. Az általa épített Otthon színpadán az alábbi színdarabjait adták elő: *Borúra derű*, *Bíró előtt*, *Az erdész árvája*, *A debelyácsi telepesek*. Ezekhez hozzá kell adni még azokat a jeleneteket, egyfelvonásokat, alkalmi rögtönzéseket, amelyeket akár a hitoktatásból fakadó szükség, akár valamely ünnep, rendkívüli esemény csíráztatott ki a szerzőből. Ezeknek se szeri, se száma, sajnos, mind elvesztek.

Egyik későbbi keltezésű színpadi szerzeménye különleges jelentőséggel bír.

Bakator János torontálvásárhelyi lakos őriz egy fényképet 1942-ből, amelyen a helybeli amatőr színészek egy csoportját láthatjuk, középen a szerzővel, Gachal János tisztelettel. A kép hátulján ez olvasható: „*Bánát Rózsája, színdarab. Szereplés az egyháznál. Torontálvásárhely, 1942. július 2. Gachal János színdarabja. (Egyben rendező.)*” A képen Bakator felismeri még Tóth Bálint lévitatát, akiről tudja, hogy Gachal és mások kivégzése idején szintén becitálták a községházára, és annyira megverték, hogy egy hónap múlva belehalt. Ott van még a képen Kovács Erzsébet, Kotormán Sárka – a női főszereplő – és természetesen Bakator János, a visszaemlékező, a férfi – inkább legényke még – főszereplő. Ő többek között elénekelt egy dalt, amelynek versét természetesen szintén a lelkész írta, a dallamot hozzá pedig – ugyan ki más mint – Vitkay Gyula szerezte. A vers szövegének néhány sorára Bakator még ma is emlékszik, sűrítve van benne a színpadi mű alap gondolata. Következtethetünk belőle a népszínmű tartalmára, s ezt Bakator meg is erősíti: arról szól, hogy megvalósult a bántás magyarok álma, az ő vidékük is visszakerült Magyarországhoz. E darab tragikusan befolyásolta Gachal életét.

Erre majd még visszatérünk, egyelőre a lelkész tragédiájának ismert párhuzamával foglalkozunk.

A titói felszabadítók az ilyen álmokért, mármint hogy a Bán-ság is visszakerül Magyarországhoz, halálra kínoztak, vertek, ítélték sok délvidéki magyart. Bizonyítékunk is van rá Kisnezsény – szerbül Neuzina – faluból.

Torontálvásárhelytől észak-északkeletre esik ez a valamikor horvátok, magyarok, németek és szerbek által lakott falu. A németeket Tito jóváhagyásával gyorsan eltüntették onnan azokban a napokban, amikor Gachal is eltűnt. A második világháború végén a helyi hatalomtartók itt is a maguk – a győztesek – megfelel-

Köbe vésett történelemhamisítás. Egy, a titói korszakban állított torontálvásárhelyi emléktábla. A második világháború fegyveres harcaiban elesett helybeliek névsorának élén olvashatjuk Németh Péter kommunista párttitkár nevét. Őt 1945 őszén lötték le orvul azért, mert nem szünt meg keresni, hová tűnt el nagy jótevője, az agyonvert lelkész

A *Rodostó* című népszínmű szereplői között

lebbezheteretlen igazságát osztották ki. Dragiša Todorović *Nemiri ravnice*²⁵ (Nyugtalan rónaság) címen megírta ennek történetét. Könyvéből szó szerint idézünk egy részletet, saját fordításban.

A szerb igazságtevők – valamennyien nezsényiek – kilenc német és öt helybélit végeztek ki 1944 őszén. Tehát falubeliek a falubelieket. Az után történt mindez, hogy a szovjet Vörös Hadsereg egységei bevonultak a faluba. A helybeli szerbek nyomban eldöntötték, hogy házról házra járva táborba gyűjtik mindazon

²⁵ A hasonló témájú könyvek kiadására külön intézet alakult Újvidéken Institut za izučavanje istorije Vojvodine néven (Vajdaság Történelme Kutatásának Intézete). Ennek külön könnyvsorozatát képezte az «Edicija: Vojvodina u borbi» (Vajdaság a Harcban Kiadvány). E kiadványnak Hronike (Krónikák) címen volt egy olyan külön könyvsorozata, amely egy-egy délvidéki helység háborús eseményeit dolgozta fel. E külön résznek egy tizenkét tagú, jól megfizetett történészekből és megbízható politikusokból álló szerkesztőbizottsága kezelte a kéziratokat. A nezsényi könyv a Krónikák tizedik köteteként jelent meg Újvidéken 1975-ben. A fentebbiekből látható, hogy a titói Jugoszláviában milyen hatalmas apparátussal dolgoztak a történelem olyan alaphangú megírásán, amivel a győztesek igazát bizonygatták. Elképzelhetjük azt is, milyen iszonyatos összegeket költöttek erre. Szerencsére az ilyen kiadványok – mint a nezsényi is – tényeket is tartalmaznak, amelyek önmagukért beszélnek. A kiadók és a szerzők eredeti szándéka ellenére. Az idézett rész a könyv 315. oldalán található.

helybeli magyarokat és németeket, akik ellen valami kifogásuk volt. A helyi iskola két tanterme zsúfolásig megtelt az így összefogdosottakkal, akikre fegyveres őrök vigyáztak. Nem lehetett tudni, közülük ki ússza meg súlyosabb vagy enyhébb kínzással, s kit fognak kivégezni. A könyvből a magyarokkal foglalkozó részt idézzük.

„A magyar fasiszták²⁶ külön lettek kihallgatva. Elsőnek Csíszár Gergelyt vezették be. A dölyfös Gergő nyugodt és alázatos volt.

Mentél te, Gergő, 1941-ben Újvidékre? – kérdezték egyszerre Panta és Žarko Ungur.

Mentem hát, felelte Gergő.

Minek?

Csak.

Tudjuk, hogy minek mentél, de tőled akarjuk hallani.

Mondtam már, hogy a magam dolga miatt.

Žarko Ungur megparancsolta az őröknek, hogy vezessék ki, ők kilökdösték. Utána bevezették Pálincás Gyurát, de ő sem akart semmit bevallani. Fülöp Antal leplezni akarta újvidéki utazását, de a bizonyítékok terhe alatt beismerte.

Losonc István meg volt rémülve. Amikor az asztal elé állt, amely mögött ott ült Žarko, Panta és Sava Stankov, az álla remegni kezdett.

Pista, te tudod, mindig jóban voltunk eddig, nem lenne rossz, ha továbbra is így maradna. Ezek itt sokat beismertek, de nem mindent sorban. Mondd el nekünk te sorjában, minek mentetek ti négyen 1941-ben Újvidékre, kinél jártatok, mit vittetek, mit kerestetek, mindent, érted?

Pista izzadt. Gyűjtötte az erejét és bátorságát, aztán elkezdett előbb összefüggéstelenül, majd egyre határozottabban és meggyőzőbben beszélni.

– Mi négyen azért voltunk kiválasztva, hogy Újvidékre utazunk, hogy idehívjuk a magyar katonaságot Nezsénybe.”

A kicsi Nezsény maroknyi magyarsága tehát küldöttséget mentett a honvédség Újvidéken táborozó parancsnokságához,

---

²⁶ „Magyar fasiszták”. A kivégzettek említésekor kötelező minősítés. A németek említésekor ugyanilyen volt a „náci” vagy „hitleri fasiszta” jelző. Valakire ennyit ráfogni, s máris hóhérekre került a szerencsétlen.

A templom rajza. Felújítás előtt és a „karcsúsítás” után

hogy megkérje őket, vonuljanak be a Bánságba is! Ennek a négy magyarnak ezért kellett háborús bűnösként meghalnia.

Valószínűleg ugyanez az óhaj minősülhetett a negyvennégyes felszabadítók fejében háborús bűnnek Gachal püspök esetében is. S nyilván az is, hogy az egész Torontálvásárhely magyar lakosságában ilyen felfogás dominált, ami részint a Gachal köré tömörülő faluvezetésnek köszönhető, akik meg tudták fogalmazni és ki merték mondani, hogy a bánáti magyarok az első Jugoszláviában jogfosztottak voltak, akárcsak a többi itteni, és hogy a magyar honvédekben dehogyan is megszállókat, hanem felszabadítókat vártak volna.